

Katalozi Družbe Isusove u 17. stoljeću o hrvatskim isusovcima piscima

Povodom 450. obljetnice rođenja Bartolomea Kasića

Ivana Kresnik*, Ivan Šestak**

Sažetak

Pedro de Ribadeneira SJ počeo je 1602. godine prikupljati podatke o objavljenim vjerskim djelima isusovaca s namjerom da objavi katalog isusovačkih pisaca i njihovih publikacija. Prvi je Ribadeneirin katalog objavljen 1608. godine, a proširena izdanja objavljena su 1609. i 1613. godine. Ribadeneirin katalog nadopunio je Philippe Alegambe SJ te je taj katalog objavljen 1643. godine. Konačna nadopuna i revizija načinjena je pod uredništvom Nathanaela Southwella SJ 1676. godine. U radu su objašnjene okolnosti nastanka i načela uređivanja prvih kataloga isusovačkih pisaca. Pokazano je koliko su i na koji način zastupljeni hrvatski isusovci. Posebna je analiza posvećena razumijevanju jezika kojim su pisali hrvatski isusovci te s tim u vezi njihova nacionalnoga i teritorijalnoga podrijetla ili pripadnosti.

Ključne riječi: Pedro de Ribadeneira; Philippe Alegambe; Nathanael Southwell; katalozi knjiga; hrvatski isusovci

Uvod

Španjolski hagiograf i prvi isusovački povjesničar Pedro de Ribadeneira (1527.–1611.) počeo je 1602. godine prikupljati podatke o objavljenim vjerskim djelima isusovaca s namjerom da objavi katalog isusovačkih pisaca i njihovih publikacija. Prvi je Ribadeneirin katalog naslova *Illustrium scriptorum religionis Societatis Jesu catalogus* objavljen 1608. godine, a proširena izdanja objav-

* Izv. prof. dr. sc. Ivana Kresnik, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9815-2816>. E-adresa: ikresnik@fhs.unizg.hr

** Prof. dr. sc. Ivan Šestak, Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: orcid.org/0000-0002-2088-9041. E-adresa: ivan.sestak@ffrz.unizg.hr

ljena su 1609. i 1613. Ribadeneirin katalog nadopunio je Philippe Alegambe (1592.–1652.) isusovačkim autorima bez obzira na to o čem su pisali te je taj proširen katalog objavljen 1643. godine. Posljednju nadopunu proveo je Nathanael Southwell (1598.–1676.) u katalogu iz 1676. godine. U tim katalozima cilj je u početku bio prikazati isusovačka vjerska djela, a potom i sveobuhvatno iznijeti na vidjelo isusovačku izdavačku djelatnost.

Nakon tih enciklopedijskih kataloga iz 17. stoljeća, Družba nije uspjela objaviti novi sveobuhvatni katalog isusovačkih pisaca i djela gotovo dvjesto godina. Tek je Augustin De Backer¹ uredio novi katalog *La bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus* u sedam svezaka (1853.–1861.), a na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće pod uredništvom Sommervogela² objavljen je bibliografski katalog *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* u deset svezaka (1890.–1909.).

Cilj je ovoga rada prikazati isusovačke kataloge iz 17. stoljeća, koji su ujedno prvi enciklopedijski biografski leksikoni Družbe Isusove, te proučiti na koji su način u njima zastupljeni hrvatski isusovci. U prvom poglavlju opisujemo same kataloge te dajemo povijesne i biografske uvide o njihovim priređivačima. U drugom poglavlju proučili smo kako su u katalozima prikazani hrvatski isusovci, a u trećem poglavlju dajemo analizu toga kako je u katalozima opisano pitanje jezika te nacionalne odnosno geografske pripadnosti hrvatskih isusovaca.

1. Katalozi pisaca Družbe Isusove u 17. stoljeću

U 17. stoljeću Družba Isusova objavila je o svojim piscima pet kataloga, od kojih svaki nasljeđuje i nadograđuje prethodni. Prvi je katalog priredio Pedro de Ribadeneira 1608. godine, no već je sljedeće godine objavio nadopunjenu verziju, a 1613. objavljeno je novo prošireno izdanje. Ribadeneira je planirao uzeti u obzir samo pisce koji su objavili neko vjersko djelo. Novi je prošireni katalog objavio Philippe Alegambe 1643., a nova revizija i proširenje kataloga provedeno je 1676. pod uredništvom Nathanaela Southwella. U *Tablici 1* prikazani su izvorni tekstovi naslovnica i prijevoda naslovnica, koji pokazuju slijed kataloga i objašnjavaju njihov suodnos.

1 Belgijski isusovac Augustin De Backer (* Antwerpen, 18. srpnja 1809. — † Liège, 1. prosinca 1873.) upustio se je u sastavljanje novoga kataloga isusovačkih pisaca u suradnji sa svojim bratom Aloisom De Backerom (takoder isusovcem) pretražujući dostupne belgijske i inozemne knjižnice.

2 Francuski isusovac Carlos Sommervogel (* Strasbourg, 8. siječnja 1824. — † Pariz, 4. ožujka 1902.) stupio je u kontakt s Augustinom De Backerom, te je počeo surađivati na revidiranju i proširivanju njegove bibliografije isusovačkih djela. Nakon De Backerove smrti pod Sommervogelovim uredništvom pripremljen je novi katalog u deset svezaka.

Tablica 1. Popis kataloga iz 17. stoljeća o isusovačkim piscima, prijepis izvornih naslovnica i njihov prijevod na hrvatski

Table 1. List of 17th-century catalogues of Jesuit writers, transcription of original covers and their translation into Croatian

Godina	Naslovnica	Prijevod
1608.	»ILLVSTRIVM SCRIPTORVM RELIGIONIS SOCIETATIS IESV CATALOGVS: Auctore P. PETRO RIBADENEIRA Societatis eiusdem Theologo. ANTVERPIÆ, EX OFFICINA PLANTINIANA, apud Ioannem Moretum, M.DC.VIII.«	“Katalog znamenitih vjerskih pisaca Družbe Isusove: autora oca Pedra Ribadeneire, teologa iste Družbe. Antwerpen [...]” [287 str.]
1609.	»ILLVSTRIVM SCRIPTORVM RELIGIONIS SOCIETATIS IESV CATALOGVS: Auctore P. PETRO RIBADENEIRA Societatis eiusdem Theologo. Hac secunda Editione auctus. LVGDVNI, Apud IO. PILLEHOTTE, sub signo nominis IESV. MDC.IX.«	“Katalog znamenitih vjerskih pisaca Družbe Isusove: autora oca Pedra Ribadeneire, teologa iste Družbe. Ovim drugim izdanjem nadopunjen. Lyon [...]” [312 str.]
1613.	»CATALOGVS SCRIPTORVM RELIGIONIS SOCIETATIS IESV: Auctore P. PETRO RIBADENEIRA Societatis eiusdem Theologo. SECVNDA EDITIO, plurimorum Scriptorum acceßione locupletior. ANTVERPIÆ, EX OFFICINA PLANTINIANA, Apud Viduam & Filios Io. Moreti. MDC.XIII.	“Katalog vjerskih pisaca Družbe Isusove: Autora oca Pedra Ribadeneire, teologa iste Družbe. Drugo izdanje, obogaćeno priložima mnogih pisaca. Antwerpen [...]” [380 str.]
1643.	»BIBLIOTHECA SCRIPTORVM SOCIETATIS IESV, Post excusum ANNO M.DC.VIII. Catalogum r. P. PETRI RIBADENEIRÆ SOCIETATIS EIVSDEM THEOLOGI; Nunc hoc nouo apparatu librorum ad annum reparatæ salutis M.DC.XLII. editorum concinnata, & illustrium virorum elogiis adornata, A PHILIPPO ALEGAMBE BRUXELLENSI EX EADEM SOCIETATE IESV. Accedit Catalogus Religiosorum Societatis Iesu, qui hactenus pro Catholicâ fide et pietate in variis mundi plagis interempti sunt. ANTVERPIÆ: Apud IOANNEM MEVRIVM. ANNO M.DC.XLIII.«	“Biblioteka pisaca Družbe Isusove, nakon što je godine 1608. objavljen Katalog velečasnoga oca Pedra Ribadeneire, teologa iste Družbe; Sada je ona ovom novom opremom knjigâ uz godinu obnovljenoga spasenja 1642. pripremljena od urednika Philippea Alegambea iz Bruxellesa iz iste Družbe Isusove, te je urešena pohvalama glasovitih ljudi. Nadodan je Katalog redovnika Družbe Isusove koji su dosada ubijeni zbog katoličke vjere i odanosti poslanju u raznim dijelovima svijeta. Antwerpen [...]” [587 str.]
1676.	»BIBLIOTHECA SCRIPTORVM SOCIETATIS IESV OPVS INCHOATVM A R. P. PETRO RIBADENEIRA Eiusdem Societatis Theologo, anno salutis 1602. CONTINVATVM A R. P. PHILIPPO ALEGAMBE Ex eadem Societate, vsque ad annum 1642. Recognitum, & productum ad annum Iubilæi M.DC.LXXV. A NATHANAELE SOTVELLO Eiusdem Societatis Presbytero. romæ, Ex Typographia Iacobi Antonij de Lazzaris Varesij. M.DC.LXXVI.«	“Biblioteka pisaca Družbe Isusove: Djelo započeo velečasni otac Pedro Ribadeneira, teolog iste Družbe, u godini spasenja 1602. Nastavljeno od velečasnoga oca Philippea Alegambea iz iste Družbe sve do 1642. godine. Revidirano i izdano za jubilarnu godinu 1675. od Nathanaela Southwella, svećenika iste Družbe. Rim [...]” [984 str.]

1.1. Katalozi Pedra de Ribadeneire (1608., 1609. i 1613.)

Pedro de Ribadeneira³ znamenit je diplomat, povjesničar, bibliograf i promicatelj Družbe Isusove (Alegambe, 1643, 394–397). Pokrenuo je sastavljanje kataloga vjerskih djela koja su napisali, preveli ili priredili isusovački pisci, shvaćajući da je snaga Družbe upravo u objavljenim knjigama. Prema zapisu na naslovnici Southwellova (1676.) kataloga, Ribadeneira je na katalogu počeo raditi 1602. godine.

Prvo izdanje Ribadeneirina kataloga iz 1608. ima 182 stranice samoga kataloga, a ostalih stotinjak stranica razni su indeksi. Sâm je o sebi sastavio biografski članak u kojem se je imenovao Petrus Ribadeneira, te ga je skromno stavio kao posljednji od svih biografskih članaka, a ne u svojem abecednom redu (Ribadeneira, 1608, 180–182). Potom slijedi popis *Centuria Martyrum* (“Stotinu mučenika”), u kojem je naveo stotinu isusovaca koji su stradali za vjeru (Ribadeneira, 1608, 185–200). Slijede prigodni tekstovi i objašnjenja priloženih indeksa (Ribadeneira, 1608, 200–206): indeks autora po prezimenima (str. 207–215), indeks narodnosti pisaca (str. 215–223), tematski indeks (str. 224–268), indeks isusovačkih pokrajina s popisima kolegija i rezidencija (str. 269–287).

Ribadeneirino proširenje kataloga 1609. godine najvećim se dijelom odnosi na dodane nove indekse: abecedni popis rezidencija, pokrajina i kolegija (str. 290–305), abecedni popis mučenika (nepaginirane stranice) te na kraju uokviren popis deseterice prvih isusovaca. Prema tomu, izdanje iz 1609. prošireno je tehničkim dodatcima, a ne bitnim doradama biografskih članaka.

Katalog iz 1613. bitno je doraden jer biografski članci završavaju na 227. stranici te potom slijedi još dvije stotine stranica indeksâ poredanih kao u prethodnom izdanju. Ribadeneira je bio izrazito usmjeren na numeričke podatke i činjenično stanje, što katalogu daje potvrđenost i vjerodostojnost te je tako postavio visoke standarde budućim izdanjima.

3 Španjolski isusovac Pedro de Ribadeneira (* Toledo, 1. studenoga 1527. — † Madrid, 22. rujna 1611.), teološki pisac i kroničar, rođen je kao Pedro Ortiz de Cisneros. Uzeo je prezime svoje bake po majci, rodnom iz mjesta Riba de Neira u Galiciji (Gómez-Menor Fuentes, 1976). Bio je suradnik i prvi biograf Ignacija Loyole (1491.–1556.) te sljedećih dvaju generala Družbe: Diega Laíneza (1512.–1565.) i Francisca de Borje (1510.–1570.) (Van Ortroj, 1912). Također, prvi je sustavni kroničar i najugledniji povjesničar početaka Družbe Isusove. Angažirano je sudjelovao u društvenim, teološkim i moralnim raspravama svojega doba. Objavio je više knjiga koje su obilježile njegovo i kasnije doba, od čega ovdje spominjemo slavno asketsko djelo *Tratado de la tribulación* (1589., “Rasprava o nevoljama”) i dva sveska životopisa svetaca *Flos sanctorum* (1599. i 1601.). U knjizi *Tratado de la religion y virtudes que deve tener el principe christiano* (1595., “Rasprava o vjeri i vrlinama koje mora imati kršćanski vladar”) suprotstavio se je vladarskim načelima koja je opisao Machiavelli u svojoj političkoj raspravi *Il Principe* (1532., “Vladar”) (usp. Brechenmacher, 1994).

1.2. *Nadopune Philippea Alegambea (1643.)*

Povodom stote obljetnice osnivanja Družba je krenula u temeljitu dopunu Ribadeneirina kataloga. Novi veliki katalog objavljen je 1643. godine pod uredništvom Philippea Alegambea.⁴ On je mogao početi raditi na katalogu nakon 1638., kada ga je pater General imenovao svojim tajnikom za germansko područje i od kada je trajno boravio u Rimu.

Alegambe je koncept kataloga znatno proširio, pa je nastojao uvrstiti sve isusovačke pisce i djela, a ne samo vjerske pisce. Osim toga je uvrstio više indeksa, te popis isusovaca koji su stradali zbog vjere. Bio je taj katalog dostojan spomenik stotoj obljetnici postojanja Družbe.

Proširivanje Ribadeneirina kataloga na sve isusovačke pisce nije bio lagan posao jer Družba nije imala sustavno prikupljene takve podatke ni djela. Iz popisa je vidljivo da su neke knjige sastavljačima bile dostupne, a o nekima su bili poznati samo naslovi ili njihovo značenje na latinskom (za knjige na nacionalnim jezicima).

1.3. *Nadopune Nathanaela Southwella (1676.)*

Od 1646. godine pa do svoje smrti visoku je administrativnu službu tajnika te potom pomoćnika generala Družbe obnašao Nathanael Southwell,⁵ koji je zbog svoje službe bio dobro upućen u djelovanje isusovaca u svim pokrajinama. Southwell se je upustio u izradu novoga kataloga više nego udvostručivši prethodno izdanje.

Pod Southwellovim uredništvom nisu samo dodani novi biografski članci, nego su također doradjeni i revidirani stari. Najčešći je novi podatak godina i mjesec ulaska u Družbu te mjesto podrijetla pisca. Mnogi prethodno spomenuti pisci u međuvremenu su preminuli, pa su dodani i ti podatci, uz proširene napomene povezane sa životnim doprinosom. Zapisivači su uglavnom s poštovanjem pristupali prethodnomu zapisu (iz Alegambea) na način da nije ništa izostavljano što je prethodno rečeno. Ipak, neki su zapisivači bili nešto revniji, pa su ispravljali prethodne podatke ili su se upuštali u promjenu redoslijeda riječi. Biobibliograf-

4 Philippe Alegambe (* Bruxelles, 22. siječnja 1592. — † Rim, 6. rujna 1652.) belgijski je isusovac znamenit kao bibliograf i povjesničar Družbe Isusove (Ruland, 1875). Nakon kataloga isusovačkih pisaca potpuno se je posvetio prikupljanju podataka o isusovačkim mučenicima za vjeru (o kojima je dodatak već uvrstio i u katalog), pa su ostale tri njegove knjige takve tematike: *De vita et moribus P. Ioannis Cardim Lusitani* (1645.); *Mortes illustres et gesta eorum de Societate Jesu, qui in odium fidei ab haeticis occisi sunt* (1657.); *Heroes et victimae charitatis Societatis Jesu seu catalogus eorum qui e Societate Iesu charitati animam deuouerunt; ad id expositi, & immortui peste infectorum obsequio ex charitate obedientiaque suscepto* (1658.).

5 Engleski isusovac Nathanael Southwell, lat. Sotvello (* Norfolk, 1598. — † Rim, 2. prosinca 1676.) rođen je u obitelji Thomasa i Elizabeth Bacon. Od 1646. bio je tajnik redom petorici generala Družbe (Cooper, 1898). Najprije je njegov stariji brat Thomas (1592.–1637.), prilikom ulaska u Družbu 1613. godine, uzeo ime Southwell (Southwell, 1676, 759), odajući tako počast engleskomu isusovcu i mučeniku Robertu Southwellu (oko 1561. — 1595.), koji je bio također iz Norfolka.

ski dio kataloga je na 788 stranica, a ostalo su razni indeksi: indeks po prezimenu (str. 789–808), indeks po narodnostima (str. 809–828), indeks anonimnih knjiga (*Libri tacitis auctorum*) (str. 829–836); indeks pseudonima (str. 837–838), tematski indeks, koji sadržava različite unutrašnje indekse među kojima i popis autora prema jezicima na kojima su pisali (str. 839–982).

Budući da je unio puno novih osoba i podataka, Southwell se je odlučio za neke tehničke promjene radi uštede prostora. Primjerice, rimske su brojke zamijenjene arapskima, a svi su naslovi djela izvorno napisanih na nacionalnim jezicima navedeni samo u latinskom prijevodu. Kako bi dosljedno proveo to načelo, zacijelo je morao imati mnogo suradnika izvornih govornika svih jezika, uključujući i hrvatskoga, kojima je podijelio zaduženja oko biografskih članaka i bibliografskih podataka.

Decem primorum Societatis Patrum Nomina, Cognomina, Nationes, Diœceses, Ordo vocationis: Dies, Mensis, Annus, Locus, & Ætas qua quisque obiit.									
Vocationis ordo.	Nomen.	Cognomen.	Natio.	Diœcesis.	Ordo obitus.	Locus.	Dies Mēsis.	Annus.	Ætas.
1.	B. Ignatius	Loiola,	Cantaber,	Pampilonē.	5.	Romæ.	31. Iulij.	1556.	65.
11.	P. Petrus	Faber,	Allobrox,	Gebennē.	1.	Romæ.	1. August.	1546.	40.
111.	B. Franciscus	Xavier,	Nauarræus,	Pampilon.	4.	In Sâctio insula.	2. Decēb.	1552.	55.
1111.	P. Iacobus	Laines,	Hispanus,	Seguntinen.	7.	Romæ.	19. Ianua.	1565.	53.
v.	P. Alphonsus	Salmero,	Hispanus,	Toletan.	9.	Neapoli.	13. Febru.	1585.	69.
v1.	P. Simon	Rodericus,	Lusitanus,	Vifē.	8.	Olyssipone.	15. Iulij.	1579.	
v11.	P. Nicolaus	Bobadilla,	Hispanus,	Palentinen.	10.	Lauretī.	23. Septēb.	1590.	
v111.	P. Claudius	Iaius,	Allobrox,	Gebennē.	3.	Viennæ Austriæ.	6. August.	1552.	
1x.	P. Ioannes	Codurius,	Gallus,	Ebredunen.	1.	Romæ.	29. August.	1541.	33.
x.	P. Palchafius	Broëtus,	Gallus,	Ambianen.	6.	Luteciæ.	14. Septēb.	1562.	55.

Cœteræ primū Societatem Parisiis, anno 1534. septem priores, ad quos accesserunt. tres posteriores, anno 1535. Ribad Lib. 1. cap. 4. &c.

Petrus Maffæus 2. 1. c. 21. Vitæ B. P. Ignat.

Slika 1. Deset prvih patara Družbe: imena, prezimena, narodnosti, biskupije, redoslijed poziva te dan, mjesec, godina, mjesto i dob u kojoj je svaki preminuo (Ribadeneira, 1609)

Figure 1. The ten first fathers of the Society of Jesus: names, surnames, nationalities, dioceses, order of calling, and the day, month, year, place and age of death (Ribadeneira, 1609)

2. Hrvatski isusovci pisci u 17. stoljeću u katalogima

U Ribadeneirinim katalogima još nema hrvatskih isusovaca, no u popisu kolegija naveden je Zagrebački kolegij kao dio Austrijske pokrajine (Ribadeneira, 1608, 285; 1609, 387, 301; 1613, 337, 351). Nema spomena o Splićaninu Alexan-

dru Komuloviću, iako je tada već objavio svoje dvije vjerske knjige. Bartolomeo Kasić, osim gramatike, još nije objavio svoje knjige vjerskoga sadržaja, pa nije mogao ući u Ribadeneirine kataloge.

Alegambe je uvrstio članke za petero hrvatskih isusovaca: Alexander Comuleus, Bartholomæus Cassius, Ioannes Vremannus (matematičar), Leonardus Bagnus (teolog) i Nicolaus Sartorius (Alegambe, 1643, 475). Southwell je dodao još dvojicu: Iacobus Micalia (Southwell, 1676, 378–379) i Laurentius Chrysogonus (teolog) (Southwell, 1676, 821).

Valja ovdje upozoriti i na one hrvatske isusovce pisce koji nisu našli svoje mjesto u Southwellovu katalogu. To su Juraj Habelić (1609.–1678.) i Boltižar Milovec (1612.–1678.), koji su tada još bili živi. Do objave kataloga 1676. Habelić je tiskao sve tri svoje knjige: *Zerczalo Marianszko* (1662.), *Dictionar* (1670.), *Pervi otca nasseg Adama greh* (1674.), a Milovec je 1664. objavio *Dussni vert*.

2.1. Alexander Komulović

Alexander Komulović (1548.–1608.),⁶ rodom iz splitske plemićke obitelji Petrak, s 24 godine izabran je za kanonika katedralnoga kaptola u Splitu (Trstenjak, 2023, 10 i 15). Bio je član Zbora sv. Jeronima u Rimu te je predlagao da se u njegovu sklopu osnuje hrvatski kolegij. Kao osoba od papina povjerenja bio je njegov izaslanik i vizitator u slavenskim zemljama (Štefanić, 1938, 5). U Družbu je stupio 1599. u svojoj 50. godini života (Trstenjak, 2023, 131). Godine 1600. bio je hrvatski ispovjednik u Bazilici sv. Petra, a od 1602. do 1604. učitelj hrvatskoga jezika u Rimskom kolegiju (Štefanić, 1938, 5).

S Komulovićem su povezane tri publikacije na hrvatskom jeziku objavljene u Rimu: 1. njegovo autorsko djelo katekizam *Navch charstianschi za slovignschi narod* (1582.); 2. prijevod Bellarminova katekizma *Navch charstyanschi chratach* (1603.); 3. autorska knjižica *Zarčalo od ispoviesti* (1606.).⁷

Katekizam *Navch charstianschi za slovignschi narod* iz 1582. prvi je katolički katekizam na hrvatskom jeziku koji je autorsko djelo hrvatskoga pisca (Trstenjak, 2014, 349).

Knjižica *Navch charstyanschi chratach* (Rim, 1603.) Komulovićev je prijevod katekizma Roberta Bellarmina *Dottrina christiana breve*. Vremenski je povezan s Komulovićevim ulaskom u Družbu (1599.), njegovim angažmanom na podučavanju hrvatskoga jezika u Rimskom kolegiju te s Kasićevim pisanjem hrvatske gramatike (Štefanić, 1938, 12). Da je to djelo važno, svjedoči činjenica da je Rafael

6 Hrvatskim imenom potpisivao se je Alexander Comulouichia (Komulović, 1582, 3) i Alexander Comulouichia (Bellarmino, 1603), stoga ga u ovom radu imenujemo Alexander Komulović. Latinska inačica imena je Alexander Comuleus (Alegambe, 1643, 11), a talijanska inačica imena je Alessandro di Comuli Spalatino (Komulović, 1582, 126).

7 Ostale naklade: Venetia: Appresso Marco Ginammi, ²1633; Venetia: Si vende da Bartolo Occhi, ³1704.

Levaković objavio Komulovićev prijevod glagoljičkim slovima 1628. u nakladi Zbora za širenje vjere, a 1629. i ćiriličkim slovima.⁸

O Komulovićevu priručniku za ispovijed *Zarčalo od ispoviesti* na 78 stranica postoji suglasje o tom da je riječ o njegovu autorskom djelu. Nejasna je godina prvoga izdanja jer je na najstarijem poznatom primjerku otisnuta godina mdexi (1611.), a Kasićeva recenzija na kraju knjige i drugi povijesni izvori tih godina govore da je to djelo bilo spremno za tisak i očekivano za objavu 1606. godine. Postoji vjerojatnost da je u zapisu godine tiskarska pogreška, te da je umjesto slova v otisnuto slovo x (usp. Žic, 1935, 171–172).

Komulović za života nije uspio ući ni u jedno izdanje Ribadeneirina kataloga (1608., 1609. i 1613.), iako je kao član Družbe Isusove objavio dvije knjige vjerske tematike te je morao biti dobro znan zbog prethodnoga angažmana kao papin diplomat na više međunarodnih misija. Razlozi mogu biti administrativne prirode jer se moguće Komulović (tada već u zrelijim godinama) nije snašao u administrativnim običajima Reda te nije prijavio svoje objavljene knjige. Ispravljeno je to kada je uvršten u Alegambeovu (1643.) i Southwellovu (1676.) dopunu kataloga (usp. *Tablica 2*).

Tablica 2. Usporedba Alegambeova i Southwellova članka o Alexandru Komuloviću
Table 2. Comparison of Alegambe's and Southwell's articles on Alexander Komulović

Alegambe (1643, 11)	Southwell (1676, 20)
»ALEXANDER COMVLEVS, gente Illyricus, pro suæ nationis hominibus scripsit & edidit Romæ typis Zannetti MDCVI. in 12. <i>Speculum Cōfessionis</i> , linguâ Illyricâ, in quâ etiam <i>Doctrinam Christianam Roberti Bellarmini</i> transtulit. Obiit Ragusæ die 11. Iulij anno MDCVIII.«	»ALEXANDER COMVLEVS gente, Illyricus, patria Spalatensis Societati se adiunxit ætate prouecta, & iam Sacerdos Romæ Calendis Aprilis 1599. scripsit pro suæ nationis hominibus, & edidit Romæ typis Zannetti 1606. in 12. <i>Speculum Confessionis lingua Illyrica</i> , in qum etiam transtulit. <i>Doctrinam Christianam Roberti Bellarmini</i> . Obijt Ragusæ die 11. Iulij 1608.«

Alegambe (1643, 11) je ustvrdio: “Alexander Komulović, iliričkoga roda, za ljude svojega naroda napisao je i tiskao u Rimu kod Zanettija 1606. godine na dvanaestini arka *Speculum Cōfessionis* iliričkim jezikom, na koji je takoder preveo *Kršćanski nauk* Roberta Bellarmina. Preminuo je u Dubrovniku dana 11. srpnja 1608. godine.” To znači da Alegambe ili nije znao za Komulovićevu knjigu *Navch charstianschi za slovignschi narod* (1582.) ili ju je zanemario jer je objavljena prije nego je Komulović ušao u Družbu. Iz navedenih podataka proizlazi da je zapisivač pred sobom imao *Zarčalo od ispoviesti* (1606.), ali ne i *Navch charstyanschi chratach* (1603.), o kojem je samo upućen da postoji. Inače su kod

8 Ostale latiničke naklade koje je pronašao Štefanić (1938, 16) su iz 1661., 1666., 1702., 1715., 1758., 1783. i 1880. godine, uz pretpostavku da je bilo još izdanja.

Alegambea nerijetko navedeni izvorni naslovi knjiga, kao primjerice u članku o Bartolomeu Kasiću, pa je za pretpostaviti da su te tehničke razlike uzrokovane različitim zapisivačima članaka.

Southwell (1676, 20) je preuzeo Alegambeov članak gotovo od riječi do riječi, dodavši nadopunu: “rođen u Splitu, ušao je u Družbu u poodmakloj dobi već kao svećenik u Rimu 1. travnja 1599.”

2.2. Bartolomeo Kasić

Najveći je stvaralački doseg Bartolomea Kasića⁹ u pisanju duhovne proze i poezije te u prevodenju takvih djela drugih autora. Po broju objavljenih različitih publikacija za svojega života najplodniji je hrvatski pisac 17. stoljeća. Javnosti je ipak najpoznatiji po jezikoslovnom djelovanju: napisao je i objavio prvu gramatiku hrvatskoga jezika (objašnjenu latinskim jezikom), prvi je usustavio jednoznačan slovopis za hrvatski jezik te ga je dosljedno proveo u svojim publikacijama, prilažući im slovopisni naputak.

Ovo su Kasićeve publikacije objavljene za njegova života:¹⁰ 1. *Institvtionvm lingvæ Illyricæ libri dvo* (1604., autorsko djelo); 2. *Nacin od meditationi i molitvæ* (1613., prijevod); 3. *Istoria Loretana od sfetæ kvchiæ Bogorodicinæ* (1617., autorsko djelo); 4. *Piesni duhovne od pohvala Boxyieh* (1617., prijevod); 5. *Navk karstyanski kratak* (1617., ²1633., prijevod); 6. *Xivot s. Ignatia skrachieni* (1624., prijevod); 7. *Perivoy od dievstva* (1625., ²1628.); 8. *Zarčalo navkka karstyanskoga* (1631., ²1671., autorsko djelo); 9. *Xivot gospodina nascega Isvkarsta* (1638., autorsko djelo); 10. *Xivot sfetoga Franceska Saveria* (1638., prijevod); 11. *Ritval rimski istomaccen slovinski* (1640., prijevod); 12. *Vanghielia i pistvle* (1641., prijevod); 13. *Piismo od nasledovanya Gofpodinna Naffčega Yefuffa* (1641., prijevod).

Kasić nije spomenut u prve tri objave Ribadeneirina kataloga (1608., 1609. i 1613.) jer se Ribadeneirin katalog odnosi samo na vjerske pisce, kako je istaknuto na naslovnici (Ribadeneira, 1608). Naime, prva je vjerska publikacija koja je na naslovnici povezana s Kasićem *Nacin od meditationi i molitvæ* iz 1613., i to su duhovne vježbe Ignacija Loyolskoga. Alegambe i Southwell dali su opsežne biobibliografske članke o Kasiću u svojim nadopunama kataloga (usp. *Tablica 3*).

9 Bartolomeo Kasić (* Pag, 15. kolovoza 1575. — † Rim, 28. prosinca 1650.) hrvatski je duhovni pisac iz reda Družbe Isusove u svoje vrijeme velikoga ugleda u hrvatskoj i općenito slavenskoj zajednici u Rimu. Život mu je bio obilježen pastoralnim radom za Hrvate u Rimu i Loretu te misionarskim djelovanjem u zapadnom dijelu Osmanskoga Carstva. U knjigama koje je priredio i objavio potpisivao se je hrvatskim imenom »Bartolomeo Kalficch« (Kasić, 1613; 1617; 1641), stoga ga u ovom radu imenujemo Bartolomeo Kasić. Latinska inačica imena je Bartholomæus Cassius.

10 Sve su objavljene u Rimu, osim drugoga izdanja *Perivoy od dievstva*, koje je objavljeno u Veneciji.

Tablica 3. Usporedba Alegambeova i Southwellova članka o Bartolomeu Kasiću
Table 3. Comparison of Alegambe's and Southwell's articles on Bartolomeo Kasić

Alegambe (1643)	Southwell (1676)
»BARTHOLOMAEVS CASSIVS, natione Dalmata, patriâ Curictensis,¹¹ hodie S. D. N. Vrbani VIII. ad S. Petrum in Vaticano Poenitentiarius: Scripsit hactenus bono suae patriae. <i>Institutiones Linguae Illyricae</i>, lib. II. Romae. Typis Zannetti MDCIV. in 8. Et Lingua Illyrica <i>Hualae Duhounae</i>, hoc est, Laudes spirituales, Versu. <i>Od molituae Koyase cinij pametyu</i>, seu, de Meditatione. <i>Piesni Duhounae pedeset Dalmatinski</i>, id est, Psalmi quinquaginta. <i>Nauk Karstyanski Kratak</i>, seu, Doctrina Christiana brevis, Roberti Bellarmini. <i>Istoriae Loretanae Diela Dua</i>, Historiae Lauretanæ lib. II. Romae typis Zannetti MDCXVII. in 8. <i>Xiuot S. Ignacia Skrachieni</i>, siue, Compendium Vitae S. Ignatij. <i>Periuoy od Dieustua</i>, hoc est, Hortus Virginitatis, in quo nimirum describuntur Vitae XXV. Virginum. Typis iisdem MDCXXV. in 8. <i>Zarcalo Nauka Karstyanskoga od Isponiesti</i> [!], <i>ij od Pricestenyâ</i>, id est, speculum Confessionis, collectum ex variis Auctoribus. Ibidem MDCXXXI. in 8. <i>Xiuot S. Franceska Saueria Apostola od India</i>, siue, Vita S. Francisci Xauerij Apostoli Indiarum. <i>Xiuot Sua nascega Isukarsta</i>. Vita Domini Nostri Iesu Christi. <i>Piesni od Pokvala Boxyik</i>. Hymni Breuiarij Pij V. et Clementis VIII. <i>Rituale Romanum, Vrbani VIII. Pont. Max. iussu editum Illyricâ linguâ</i>. Romae ex Typographiâ Sac. Congreg. de Propag. Fide MDCXL. in 4. nomine suo Praefationi addito.« (Alegambe, 1643, 56). »BARTHOLOMÆVS CASSIVS, cuius plura recensui in Catalogo, edidit præter illa <i>Thomæ de Kempis de Imitatione Christi lib. IV. Illyricè redditos</i>. Romae MDCXLI.« (Alegambe, 1643, 549).	»BARTHOLOMÆVS CASSIVS, natione Dalmata, patria Curictensis, Societatem vicennis amplexus Romæ anno salutis 1595. vota in ea 4. professus est. Missionarium in Turcarum ditone multis annis egit, & præfuit Nostris Ragusæ. Subinde Poenitentiarij Apostolici munere perfunctus est, tum Laureti, tum Romæ ad Sancti Petri in Vaticano, vbi vitam mortalem cum immortali commutauit die 28. Septembris 1650. Scripsit bono suae patriae <i>Institutiones Linguae Illyricæ lib. II. Romæ typis Zannetti 1604. in 8. et Lingua Illyrica Historiam Lauretanam ex Tursellino, et alijs lib. II. Romæ typis Bartholomæi Zannetti 1617. in 8.</i> <i>Relationem Vitæ, Miraculorum, et Canonizationes S. P. Ignatij</i>. Romæ typis eisdem 1623. in 8. <i>Vitas 25. Sanctarum Virginum</i>. Romæ typis ijsdem 1625. in 8. <i>Speculum Confessionis, et de Communione ex varijs auctoribus</i>. Ibidem & ijsdem typis 1631. in 8. <i>Compendium Doctrinæ Christianæ Card. Bellarmini</i>. Romæ 1633. in 12. <i>Cantica spiritualia Illyricè scriptione</i>. Ibidem 1624. in 12. <i>Vitas D. N. Iesu Christi, ac B. V. Mariæ</i>. Romæ typis Sac. Congregationis de prop. fide 1838. in 8. <i>Vitam S. Francisci Xauerij</i>. Romæ typis Bernard. Tani 1838. in 8. <i>Rituale Romanum Vrbani VIII. Pont. Max. iussu editum lingua Illyrica</i>. Romæ ex Typographia Sac. Congregationis de prop. fide 1640. in 4. nomine suo præfationi addito. <i>Euangelia, et Epistolas Missalis Romani lingua Illyrica</i>. Romæ typis Bernardini Tani 1641. in folio.« (Southwell, 1676, 105). »<i>Bartholomæi Cassij</i>, Hortus Virginitatis. Thomæ à Kempis De Imitatione Christi. Lib. IV. Illyricè redditus.« (Southwell, 1676, 869).

11 Latinsko ime Curicta odnosi se na Krk, pa je Curictensis "iz Krka". Ta je odrednica prepisivana iz kataloga u katalog, jer ju je na svojim publikacijama zapisao sâm Kasić. Uzrok te pogreške objasnio je Valentin Putanec time što je Giovanni Boccacio u svojem djelu o starim klasičnim imenima brda i rijeka napisao da je Curicta ime za Pag (Putanec, 1994).

U trenutku objave Alegambeove dopune kataloga postoji već sav Kasićev objavljeni opus, a sâm Kasić još je živ (68 godina). U vrlo kratkom biografskom opisu saznajemo: »po narodnosti Dalmat, rodom iz Paga, danas pokorničar u [bazilici] Sv. Petra pape Urbana VIII. u Vatikanu: do sada je pisao za dobro svoje domovine« (Alegambe, 1643, 56). Southwell je u svojoj dopuni zadržao osnovne Alegambeove podatke, ali ih je nadopunio i prilagodio povijesnomu trenutku: »po narodnosti Dalmat, rodom iz Paga, u Rimu je kao dvadesetogodišnjak u godini spasenja 1595. stupio u Družbu, u kojoj je položio svečane zavjete [profesija]. Dugo vremena bio je misionar u zemljama pod turskom vlašću te poglavar naših [op. a. naše zajednice] u Dubrovniku. S vremena na vrijeme obnašao je službu Apostolskoga pokorničara, kako u Loretu tako i u Rimu pri Svetom Petru u Vatikanu, gdje je 28. rujna 1650. zamijenio smrtni život besmrtnim. Za dobrobit svoje domovine napisao je [...]« (Southwell, 1676, 105).

U bibliografskom popisu Alegambe je naveo 13 publikacija (Alegambe, 1643, 56) te je još jedna dodana u dopuni *Appendix* (Alegambe, 1643, 549). Nastojao je dati izvorni naslov, kojemu je dodavao latinski prijevod. Na prvom je mjestu gramatika, no ostale publikacije popisane su bez kronološkoga reda, a niti se nazire neki drugi poredak. Za šest publikacija navedeni su svi bibliografski podatci i točni naslovi, pa je za pretpostaviti da je zapisivač pred sobom imao primjerke tih knjiga. Za ostalih osam daje samo hrvatski naslov i prijevod naslova na latinski, bez ostalih bibliografskih podataka. Ističu se tu tri bibliografska zapisa (»Hualae Duhounae«, »Piesni Duhounae pedeset Dalmatinski« i »Piesni od Pokvala Boxyik«), koji se zacijelo svi odnose na jedno te isto izdanje: *Piesni duhovne od pohvala Boxyieh* (1617.). U Alegambeovu popisu nedostaje jedna publikacija: *Vanghielia i pistvle* (1641.). Zaključno, zapisivač je nastojao navesti sve za što je imao neku vrstu informacije. Morao je zasigurno na tom raditi netko iz hrvatskih krajeva tko razumije jezik kako bi protumačio naslove publikacija latinskim jezikom. Očito je da je zapisivač imao šest publikacija stvarno dostupnih, a o ostalima je pisao na temelju posrednih podataka.¹²

U Southwellovoj dopuni kataloga članak o Kasiću dosljednije je dotjeran. Svi bibliografski podatci dobili su godine, nakladnika, mjesto objavljivanja i format knjige. Od trinaest Kasićevih objavljenih publikacija zapisano je jedanaest (Southwell, 1676, 105). Nedostaje *Nacin od meditationi i molitvæ* (1613.) i *Piismo od nasledovanya Gospodinna Naffcega Yefuffa* (1641.). Budući da je Alegambe naveo prvu od te dvije, proizlazi da se je zapisivač popisa strogo držao publikacija koje je imao pred sobom. Možda je kod njega nepovjerenje u Alegambeov popis izazvalo trostruko pojavljivanje knjige *Piesni duhovnæ*. Međutim, prijevod Kempenčeva djela naveden je u indeksu *Theologia ascetica, seu libri spirituales* (Southwell, 1676, 869).

12 Vladimir Horvat (2004, 15) utvrdio je da je Girolamo Nappi prvi dao popis svih Kasićevih djela, tiskanih i rukopisa, u kronici *Annali del Seminario Romano* (rukopis u arhivu Papinskoga sveučilišta Gregoriana), koju je pisao od 1640. do 1647. godine, te da je taj popis dobio od samoga Kasića.

U Southwellovu katalogu izvorni naslovi publikacija izostavljeni su, ali su prevedeni ili objašnjeni latinskim jezikom. Zapisivač je tomu pristupio vrlo sustavno i analitički, pa pojedini “latinski naslovi” daju više podataka nego izvorni naslov, primjerice *Vitas D. N. Iesu Christi, ac B. V. Mariæ*, gdje na izvornoj hrvatskoj naslovnici nije navedeno da sadržava i životopis Blažene Djevice Marije. Publikacije su poredane na način da su prvo navedena autorska djela kronološki, a potom prijevodi kronološki — ima tu manjih nedosljednosti, no jasno je da je zapisivač bio dobro upućen u sadržaj navedenih knjiga. Zaključno proizlazi da je zapisivač za Kasićev članak u Southwellovu katalogu zasigurno bio Hrvat, k tomu dobro upućen u Kasićevo djelovanje. Ili je dobio naputak ili je pak sâm odlučio popisati samo publikacije koje je osobno pregledao te je zapisao stvarno stanje knjige pred sobom. Nisu mu bili dostupni Kasićevi prijevodi Ignacijevih duhovnih vježbi i Kempenčeva djela.

2.3. Mikula Sartorius

Mikula Sartorius¹³ (1582.–1653.) hrvatski je isusovac poznat po svojoj pastoralnoj zauzetosti kao propovjednik i voditelj Marijinih kongregacija u Zagrebu (Vanino, 1933b, 111–112).

Nije želio ostavljati trag o svojem imenu na publikacijama koje je objavljivao, tako da je njegovo autorstvo utvrđeno na temelju drugih izvora. Iako je u izvorima njegova doba i kasnije navedeno da je objavio više publikacija, s njim povezuje dvije kojih postoje sačuvani primjerci: *Molitvene knyisicze* (1640.)¹⁴ i *Szveti evangeliomi* (1651.).¹⁵ U dosadašnjoj literaturi najviše je pak riječi o knjižici čiji ni jedan primjerak još nije pronađen, nego postoji samo kao bibliografski podatak: *Manuale sodalitatis* (1639.).

13 Nema zabilježbe njegova hrvatskoga imena iz koje bi bilo jasno kako je sâm sebe zapisivao. Otišavši na studije, uzeo je latinsko prezime Sartorius, pa je u Družbinim lokalnim i zajedničkim katalozima zapisivan kao Nicolaus Sartorius (Vanino, 1933b, 111). Hrvatske inačice imena zapisali su u 17. stoljeću Milovec i Habdelić: u genitivu »Miklouussa Krajachevicha« (*Molitvene knyisicze*, 1657.); »Mikula Sartorius ili krajachevich« (Habdelić, 1674, 562). Odlučili smo njegovo hrvatsko ime zapisivati kako je posvjedočio Juraj Habdelić: Mikula Sartorius, s napomenom da bi se mogao zvati i Miklouš. Kao godinu rođenja uzeli smo onu koja je zapisana u obrađivanim katalozima jer smo došli do zaključka da je podatke o sebi dao sâm Sartorius.

14 *Molitvene knyisicze* nedugo nakon njegove smrti ponovo je objavio Boltižar Milovec 1657. godine istaknuvši njegovo ime, te tako znamo da je to Sartoriusova publikacija.

15 Prvi je Martin Hajnal tvrdio da je Sartorius autor knjige *Szveti evangeliomi*, pozvavši se na tri argumenta: 1. Petretić kao Ličanin nije mogao tako dobro ovladati “kajkavskim dijalektom”. 2. Pravopis u knjizi *Szveti evangeliomi* odgovara samo pravopisu u Sartoriusovoj knjizi *Molitvene knyisicze*. 3. Habdelić je u knjizi *Pervi otcaz nasseg Adama greh* rekao da su duhovne pobjeve priložene “svetim evandeliomom” Sartoriusove te da ih je “sâm” Sartorius obrazložio na 211. stranici (Hajnal, 1906, 319–320). Zaista, Habdelić je spomenuo Sartoriusa: »Natoje czilyal poftuvani negda otacz Mikula Sartorius ili krajachevich reda nasseg Jefovitanfzkoga glafzoviti prodekator fzyojemi duhounemi popeukami, kefzu k-fzyetem Evangyliomom prilofene. Od Keh ovak on fzam govori: pag. 211. ‘Ove popeuke jefzu oude poftztaulyene [...]’« (Habdelić, 1674, 562–563).

Za razliku od prethodno spomenutih Alexandra Komulovića i Bartolomea Kasića, koji su gotovo sav ili veći dio radnoga vijeka proveli u Rimu, te su i pripadali Rimskoj pokrajini Družbe Isusove, Mikula Sartorius u Rimu je živio tek deset mjeseci oko 1639./1640. godine kao ispovjednik u Bazilici sv. Petra (Vani-
no, 1933b, 113). Što su sastavljači kataloga isusovačkih pisaca znali o Sartoriusu, vidljivo je u *Tablici 4*.

Tablica 4. Usporedba Alegambeova i Southwellova članka o Sartoriusu, te njihovi prijevodi na hrvatski

Table 4. Comparison of Alegambe's and Southwell's articles on Sartorius and their translations into Croatian

Alegambe (1643, 255)	Southwell (1676, 634)
»NICOALVS SARTORIVS, natione Illyricus, seu Slauus, patriâ Scisciensis natus anno MDLXXXII. in Societatem MDCXV. ingressus, in eâ Rectorem aliquamdiu egit. Edidit translatum à se Croaticè, <i>Manuale Sodalitatis</i> . Posonij MDCXXXIX. <i>Libellum precum, et Christianarum exercitationum</i> : vtrumque suppresso suo nomine. Agit nunc Pœnitentiarium Romæ in Vaticano.«	»NICOALVS SARTORIVS natione Illyricus, seu Slauus, patria Scisciensis natus anno 1582. in Societatem 1595. ingressus vota 4. professus est, & Rectorem Collegij Zagrabiensis iterato egit. Fuit etiam Pœnitentiarius Pontificius Romæ ad Vaticanum. Reliqua ferè vita Conciones ad populum habuit, eoque munere egregie functus est. Demum ex hac vita migravit Zangrabiæ die 9. Martij 1653. Edidit translatum à se Croaticè <i>Manuale Sodalitatis</i> . Posonij 1639. <i>Libellum Precum, et Christianarum Exercitationum</i> . Vtrumque suppresso nomine.«
“Nicolaus Sartorius, po narodnosti iz Ilirika ili Slaven, rodod iz Siska, roden 1582. godine. U Družbu je stupio 1615., gdje je neko vrijeme obnašao dužnost rektora. Izdao je i na hrvatski sâm preveo: <i>Manuale sodalitatis</i> , u Požunu 1639. <i>Knjiga molitvi i kršćanskih vježbi</i> , u obje ne navevši svoje ime. Sada obnaša u Rimu pri Vatikanu službu ispovjednika.”	“Nicolaus Sartorius, po narodnosti iz Ilirika ili Slaven, rodod iz Siska, roden 1582. godine. U Družbu je stupio 1595.[!], položio četiri zavjeta [profesija] te u više navrata obnašao je službu rektora Zagrebačkoga kolegija. U Rimu je također bio Papinski ispovjednik pri Vatikanu. Gotovo sve do kraja života držao je propovijedi ljudima, i u toj se je službi veoma istaknuo. Naposljetku je napustio ovaj život u Zagrebu 9. ožujka 1653. godine. Izdao je i na hrvatski sâm preveo: <i>Manuale Sodalitatis</i> . Požun 1639. <i>Knjiga molitvi i kršćanskih vježbi</i> , u oba izostavivši svoje ime.”

U godini kada je objavljena Alegambeova dopuna kataloga Sartorius je bio živ i imao je oko 61 godinu. Alegambe navodi da je Sartorius bio po narodnosti *Illyricus* (“koji je iz Ilirika”) ili Slaven (*Slauus*), rodod iz Siska, roden 1582. godine. Nadalje, “u Družbu je stupio 1615.; gdje je neko vrijeme obnašao dužnost rektora” (Alegambe, 1643, 355). Nastavlja da je “na hrvatski sâm preveo” *Manuale sodalitatis*, što je objavljeno u Požunu [Bratislava] 1639. godine, te također

knjigu molitvi i kršćanskih vježbi. Za nijedno od toga dvojega ne navodi bibliografske podatke, iz čega proizlazi da zapisivač nije imao pred sobom knjige. Također zna da Sartorius nije potpisan na knjigama. Posljednje iznosi da “sada” (1643.!) radi u rimskoj pokorničarni u Vatikanu, a znamo da je Sartorius bio u Rimu 10 mjeseci na prijelazu iz 1639. u 1640. godinu.

Iz svega nam je jasno da je Alegambeov članak o Sartoriusu napisan 1640. godine (jer tada su objavljene *Molitvene knyisicze*, navedene kao druga knjiga) te nakon toga članak nije ažuriran. Već smo kod Komulovića i Kasića vidjeli da su podatci do priređivača kataloga stizali sa zakašnjenjem i nepotpuni, pa nije vjerojatno da bi zapisivač samoinicijativno tražio navedene podatke: o knjigama kojih pred sobom nema, o autoru koji na knjigama nije potpisan te koji u prethodnom razdoblju nije znan kao pisac. Zato valja pretpostaviti da je sâm Sartorius, dok je bio u Rimu, stupio u kontakt s nekim od Alegambeovih suradnika, te mu dao navedene podatke o sebi.

Tomu u prilog govori i to da je Sartorius određen kao *Illyricus seu Slauus*, a jezik na koji je prevodio je *Croaticè* (“hrvatski”). Stvar je još zanimljivija kada pogledamo indeks knjiga, gdje je ponovljeno da je knjiga *Libellus sodalitatis* napisana *croaticè* (Alegambe, 1643, 493), te indeks stranih (nelatinskih) jezika, gdje je jedino za Sartoriusa navedeno da je pisao *croaticè* (Alegambe, 1643, 544), a za Komulovića i Kasića zapisano je da su pisali *illyricè* (Alegambe, 1643, 544). Mogao bi tko god reći da je to očekivan zapis o jeziku za Komulovića i Kasića, no nije sasvim tako. Naime, Komulovićev sugrađanin Marulić smatrao je da je *Juditu* napisao “hrvatskim jezikom”, pa je stoga očekivano da bi tako bio nazvan barem Komulovićev jezik, kojim je “pisao za ljude svojega naroda”, kako je istaknuto u istom katalogu (Alegambe, 1643, 11).

U Southwellovu katalogu ponovljeni su doslovce svi izričaji iz Alegambeova kataloga, te su dodani biografski podatci tada već pokojnoga Sartoriusa. U katalogu djelâ ponovljeno je da su knjižica molitava i *Manuale sodalitatis* napisani *croaticè* (Southwell, 1676, 832; 856; 882), te je Sartorius u indeksu jezika ostao jedini pisac za kojega je navedeno da je pisao *croaticè* (Southwell, 1676, 943).

2.4. Jakov Mikalja

Hrvatski isusovac Jakov Mikalja (* Peschici, 31. ožujka 1601. — † Loreto, 1. prosinca 1654.), rođen u Pesciji u Apuliji, misionar u Temišvaru te ispovjednik u Rimu i Loretu (Vanino, 1933c, 2; Horvat, 2001), za života je pod svojim imenom objavio samo jednu knjigu: trojezični rječnik *Blago jezika slovinskoga* (1649., s gramatikom latinskoga jezika).¹⁶

Umro je mlad, pa nije bio živ prilikom objave Southwellove nadopune kataloga, iz kojega je članak prikazan u *Tablici 5*.

16 Postoje uvjerljivi radovi koji dokazuju da je za tisak priredio knjigu *Bogoljubno razmiscljanje od ocnascja* (1642.) (Putanec, 1983).

Tablica 5. Southwellov članak o Mikalji, i prijevod na hrvatski
Table 5. Southwell's article on Mikalja and translation into Croatian

Southwell (1676, 378–379)
»IACOBVS MICALIA natione Italus, patria Peschiensis in Apulia, ad Societatem, se aggregavit. Romæ anno sæculi currentis 1628. ætatis 28. Post traditas humaniores literas egit Missionarium multis annis Temisvarij in Illyrico dictionis Turcicæ, & Laureti munere Pœnitentiarij functus est, vbi & naturæ concessit, Spiritualis Coadiutor iam pridem formatus, Calendis Septembris 1654. Edidit <i>Dictionarium Illyrico–Italico–Latinum</i> . Laureti apud Paulum, & Ioannem Baptistam Seraphinum 1649. in 8.«
“Iacobus Micalia, po nacionalnosti Talijan, rodod iz Pescija u Apuliji. U Družbu je stupio u Rimu godine 1628. ovoga stoljeća u dobi od 28 godina. Nakon završenih humanističkih studija bio je dugi niz godina misionar u Temišvaru u Iliriku pod turskom vlašću, i ispovjednik u Loretu, gdje su mu već kao davno formiranomu duhovnomu pomoćniku 1. rujna 1654. sile popustile. Objavio: <i>Ilirsko–talijansko–latinski rječnik</i> . Loreto kod Pavla i Ivana Krstitelja Serafina 1649. na osmini arka.”

Osim toga, spomenut je na još četiri mjesta u različitim indeksima (Southwell, 1676, 31, 800, 823, 935). Po narodnosti Southwell ga je odredio kao Talijana (*Italus*) (Southwell, 1676, 378, 823), a kao Mikaljino djelo poznat mu je samo rječnik.

3. Narodnost i jezik hrvatskih isusovaca u katalozima Družbe u 17. stoljeću

Ribadeneira je uvrstio više indeksa u svoja izdanja kataloga, koje su u sljedećim katalozima zadržali Alegambe i Southwell. Za pitanje suodnosa geografskoga podrijetla, narodnosti i jezika najvažniji su indeks narodnosti pisaca, indeks jezika te indeks pokrajina s kolegijima i rezidencijama. Uz latinske nazive mjesta u kojima su kolegiji i rezidencije, navedena su također imena gradova na lokalnom narodnom jeziku. U njemu je Austrijska pokrajina jedna od triju koje pripadaju području *Germania*. Među kolegijima je naveden *Collegium Zagrabense*, narodnoga imena *Zagrab* (Ribadeneira, 1608, 285).

Hrvatski isusovci pisci opisani su tek u Alegambeovu katalogu. Kao odrednice podrijetla u člancima navodi hijerarhijskim redom: *natione* (“po narodnosti”), *gente* (“rodod”) i *patriâ* (nekada *domo*, za mjesto rodenja), pri čemu je *natione* najšira odrednica. *Natione* je primijenjeno na Bagnusa, Kasića, Sartoriusa i Vremannusa: Bagnus, Kasić i Vremannus su *Dalmata*, a Sartorius je *Illyricus seu Slavius*. *Gente* je primijenjeno samo na Komulovića, koji da je *Illyricus*. *Patriâ* je u člancima određeno za Bagnusa (*Pisinensis*), Kasića (*Curictensis*) i Sartoriusa (*Scisciensis*). U indeksima je navedeno mjesto podrijetla za Komulovića (*Spalatensis*), a za Uremana nigdje nije navedeno mjesto. U indeksu *Nationum* svi su hrvatski isusovci na popisu *Illyrici* (Alegambe, 1643, 475). Iz takvih nedosljednosti proizlazi da sastavljači članaka i indeksa nisu imali jedinstveno razumijevanje o narodnosti (*natione* i *gente*) naših isusovaca, ali su imali jedinstvenu

geografsku odrednicu: Ilirik. Osnovni popis “stranih jezika” (*linguae peregrinae*) od slavenskih jezika sadržava (9.) *illyricè* i (12.) *polonicè* (Alegambe, 1643, 475), no pod 9. točkom u indeksu jezika redom su navedeni jezici: *illyrice*, *bohemice*, *carniolice* i *croaticè* (Alegambe, 1643, 544), a pod 12. točkom navedeni su jezici: *polonice*, *estonice*, *lithvanice* i *lotavice* (Alegambe, 1643, 545). Hrvatski su pisci tu razvrstani na način da je za Komulovića i Kasića određeno da su pisali *illyrice*, a za Sartoriusa da jer pisao *croaticè* — tako je provedeno i na drugim mjestima u katalogu gdje su spomenuta njihova djela. Preostale dvojice na tom popisu nema jer su pisali samo na latinskom.

Southwellov (1676) katalog slijedi u navedenim podacima Alegambeov. Vremannus i dalje nema mjesto podrijetla. Dodani Jakov Mikalja u članku je određen *natione Italus*, što je preneseno i u indeks narodnosti. Dodani Laurentius Chrysogonus određen je *natione Dalmata*, *patria Spalatensis*, a u indeksu narodnosti je na popisu *Illyrici*. Proširen je popis “osnovnih” jezika, pa su sada tri slavenska jezika: (5) *bohemice*, (11.) *illyricè*, (14.) *polonicè* (Southwell, 1676, 840). I dalje je isti zapis da su Komulović i Kasić pisali *illyrice*, a Sartorius da je pisao *croaticè*. Mikalja nije uvršten u indeks jezika, iako je na dvama mjestima navedeno da je objavio rječnik.¹⁷

Budući da je pisao i o jezičnim pitanjima, valja reći nešto više o Sartoriusu, koji je u predgovoru knjige *Szveti Evangeliomi* (1651.) dao prijedlog usustavljivanja hrvatskoga slovopisa za područje zagrebačke biskupije. Alegambe je Sartoriusa uvrstio zbog dvije knjige, za što smo utvrdili da je podatke dao sâm Sartorius dok je bio u Rimu, a Southwell je preuzeo te podatke nadopunivši samo životopis. Za filologiju je najzanimljivije pitanje naziva Sartoriusova jezika. U objavljenim knjigama svoj je jezik nazvao *szlovenzki*, a isusovački katalog na više mjesta (i ne samo u članku o Sartoriusu) navodi da su dvije njegove objavljene knjige napisane *croaticè*, čak štoviše, u indeksu jezika kojima su pisali isusovci uvrštena je stavka *croaticè* samo za Sartoriusa. Također, samo za Sartoriusa navedena je odrednica *Slauus* u izričaju *natione Illyricus, seu Slauus*, što je jedino spominjanje odrednice *Slauus* u oba kataloga.

Za usporedbu, Komulović je u svojoj prvoj knjizi jasno povukao paralelu hrv. *slovignski* i tal. *illirica* na naslovnici: *Nauch charstianschi za slovignski narod, u vlaasti iazich: Dottrina Christiana per la nazione illirica nella propria lingua* (Komulović, 1582), a Mikaljin je rječnik *Blago jezika slovinskoga* (1649.). Priređivači kataloga zasigurno nisu tada ulazili u problematiku naziva jezika, nego su s geografskom pripadnošću Iliriku povezivali jezik *illyricè*, kako su uostalom činili i sami pisci na latinskom jeziku.

Smatramo to još jednom potvrdom Sartoriusove intervencije u članak o sebi, pri čemu je sebe odredio kao *Slauus*, a svoj jezik je odredio kao *croaticè*. Potvrda je to također da su Sartoriusov *szlovenzki* i Komulovićev *slovignski* isto što “hrvatski”, kako je svoj jezik nazivao i Marulić.

17 Vidljivo je nastojanje da indeksi budu upotpunjeni, no obiluju čestim slovničkim pogreškama, primjerice Sartoriusu je prezime zapisano s nizom slovničkih pogrešaka: Lavtorins (Southwell, 1676, 821).

Zaključak

Istražili smo pet kataloga pisaca Družbe Isusove koje su u 17. stoljeću priredili Pedro de Ribadeneira (1608; 1609; 1613), Philippe Alegambe (1643) i Nathanael Southwell (1676). Opisali smo kataloge, povijest njihova nastanka i njihove priređivače. Istražili smo kako su u tim katalozima zastupljeni hrvatski isusovci pisci te kakav je pristup njihovu podrijetlu i jeziku kojim su pisali. Utvrdili smo da se hrvatski isusovci pojavljuju prvi put u trećem izdanju kataloga 1643., koji je priredio Alegambe, te da su od pisaca koji su pisali hrvatskim jezikom zastupljeni Alexander Komulović, Bartolomeo Kasić i Mikula Sartorius, a od pisaca koji su pisali samo latinski zastupljeni su Ioannes Vremannus i Leonardus Bagnus. Southwell je 1676. uvrstio Jakova Mikalju zbog njegova trojezičnoga rječnika te latinskoga pisca Laurentiusa Chrysogonusa. Priređivači kataloga hrvatske su pisce svrstavali u geografsku kategoriju *Illyrici*, a jezik su nazivali *illyrice*. Hrvatski su pisci isusovci takvo određivanje na latinskom jeziku prihvaćali, pa i sami primjenjivali u svojim tekstovima. Ipak, njihovo je razumijevanje svoje narodnosti bilo puno određenije nego što je to mogla izreći geografska odrednica *Illyricus*. To potvrđuje biografski članak o Mikuli Sartoriusu, za koga smo utvrdili da je sâm dao podatke o sebi ili je intervenirao u članak koji je napisan o njemu za Alegambeov katalog, pa je njegov jezik nazvao *croatice*.

Literatura

- Alegambe, Philippe (1643). *Bibliotheca scriptorum Societatis Iesu*. Antverpiae: Apud Ioannem Meursium.
- Bellarmino, Robert (1603). *Navch charstyanschi chratach*. In Roma: Apresso Luigi Zannetti.
- Brechenmacher, Thomas (1994). Ribadeneira, Pedro de. U: *Biographisch–Bibliographisches Kirchenlexikon: VIII. Band* (stup. 167–169). Herzberg: Bautz.
- Cooper, Thompson (1898). Southwell verè Bacon, Nathanael. U: Sidney Lee (ur.), *Dictionary of National Biography: Vol. LIII: Smith–Stanger* (str. 292). London: Smith & Co.
- Gómez–Menor Fuentes, José Carlos (1976). La progenie hebrea del Padre Pedro de Ribadeneira S. I. (Hijo del jurado de Toledo Alvaro Husillo Ortíz de Cisneros). *Sefarad: Revista de Estudios Hebraicos y Sefardíes*, 36(2), 307–332.
- Habdelić, Juraj (1674). *Pervi otcza nassegã Adama greh*. Vnemskom Gradczv: Oduetku Widmanftadiuflã.
- Hajnal, Martin (1906). Nikolaus Krajačević — Peter Petretić: Ein Beitrag zur Geschichte der kajkroatischen Literatur. *Archiv für slavische Philologie*, 28, 315–321.
- Horvat, Vladimir (2001). Jakov Mikalja, isusovac–leksikograf: 400. obljetnica rođenja (1601.–1654.) i 350. obljetnica tiskanja (1651.) prvog hrvatskog rječnika Blago jezika slovinskoga. *Obnovljeni Život*, 56(4), str. 495–501.
- Horvat, Vladimir (2004). *Bartol Kasić — otac hrvatskoga jezikoslovlja*. Zagreb: Hrvatski studiji.
- Kasić, Bartolomeo (1613). *Nacin od meditationi i molitvæ [...] pò Poctovanomu Oçù Bartolomeu Kaffichiu*. V Rimv: Polak Bartolomea Zannetta.
- Kasić, Bartolomeo (1617). *Piesni duhovnæ od pohvalaa Boxyieh sloxi dalmatinski Bartolomeo Kassicch*. V Rimv: Pri Bartolomeu Zannettu.

- Kasić, Bartolomeo (1641). *Vanghielia i pistvle [...]* Pò Bartolomeu Kassichiu. Romae: Bernardini Tani.
- Komulović, Alexander (1582). *Navch charstianschi za slovignschi narod*. In Roma: Per Francesco Zanetti.
- Putanec, Valentin (1983). Raritet “Bogoljubno razmišljanje od Očenaša” (Požun 1642) Jakova Mikalje. *Rasprave Zavoda za jezik*, 8–9, 127–195.
- Putanec, Valentin (1994). Kašičev etnonim Curictensis. U: N. Kolumbić (ur.), *Život i djelo Bartola Kašića* (str. 45–50). Pag: Općina Pag.
- Ribadeneira, Pedro de (1608). *Illustrium scriptorum religionis Societatis Iesu catalogus*. Antverpiae: Ex officina Plantiniana.
- Ribadeneira, Pedro de (1609). *Illustrium scriptorum religionis Societatis Iesu catalogus*. Lugduni: Apud Io. Pillehotte.
- Ribadeneira, Pedro de (1613). *Catalogus scriptorum religionis Societatis Iesu*. Antverpiae: Apud Viduam & Filios Io.
- Ruland, Carl (1875). Alegambe, Philipp. U: *Allgemeine Deutsche Biographie: Erster Band* (str. 333–334). Leipzig: Duncker & Humblot.
- Southwell, Nathanael (1676). *Bibliotheca scriptorum Societatis Iesu*. Romae: Ex Typographia Iacobi Antonij.
- Štefanić, Vjekoslav (1938). Bellarmino–Komulovićev Kršćanski nauk. *Vrela i prinosi*, 8, 1–50.
- Trstenjak, Tonči (2014). Hrvatski katekizmi u razdoblju tridentske obnove XVI. stoljeća. *Obnovljeni Život*, 69(3), 339–353.
- Trstenjak, Tonči (2023). *Aleksandar Komulović*. Split: Književni krug.
- Van Ortroj, Francis (1912). Ribadeneira. U: *The Catholic Encyclopedia* (str. 29–30). New York: Robert Appleton.
- Vanino, Miroslav (1933a). Juraj Habdelić. *Vrela i prinosi*, 3, 105–110.
- Vanino, Miroslav (1933b). Nikola Krajačević (Sartorius). *Vrela i prinosi*, 3, 111–119.
- Vanino, Miroslav (1933c). Leksikograf Jakov Mikalja S. I. *Vrela i prinosi*, 2, 1–43.
- Žic, Nikola (1935). Hrvatske knjižice Aleksandra Komulovića. *Vrela i prinosi*, 5, 162–181.

Catalogues of the Society of Jesus in the 17th Century on Croatian Jesuit Writers

On the Occasion of the 450th Anniversary of Bartolomeo Kasić's Birth

Ivana Kresnik*, Ivan Šestak**

Summary

The Spanish hagiographer and historian of the Society of Jesus, Pedro de Ribadeneira, began collecting data on the published religious works of the Jesuits in 1602 with the intent of publishing a catalogue of Jesuit writers and their publications. Ribadeneira's first catalogue, Illustrium scriptorum religionis Societatis Jesu catalogus, was published in 1608, with expanded editions published in 1609 and 1613. Ribadeneira's catalogue was supplemented by Philippe Alegambe with Jesuit authors regardless of subject matter, and this expanded catalogue was published in 1643. The last addition was made by Nathanael Southwell in 1676.

The paper describes the catalogues, their history, and their compilers. We investigated the way in which Croatian Jesuit writers are represented in these catalogues and the approach to their origin and the language in which they wrote. It was established that Croatian Jesuits appear for the first time in the third edition of the catalogue in 1643, compiled by Alegambe, and that those who wrote in Croatian include Alexander Komulović, Bartolomeo Kasić and Mikula Sartorius, while those who wrote only in Latin include Ioannes Vremannus and Leonardus Bagnus. In 1676 Southwell included Jakov Mikalja because of his trilingual dictionary as well as the Latin writer Laurentius Chrysogonus. The compilers of the catalogue classified Croatian writers in the geographical category of Illyrici and called their language illyrice. Croatian Jesuit writers accepted this designation in Latin and even applied it themselves in their works. However, their understanding of their nationality was much more specific than the geographic designation Illyricus could have dictated. This is confirmed by the biographical article on Mikula Sartorius, who was found to have provided information about himself or intervened in the article written about him for Alegambe's catalogue, so his language was called croatice.

Keywords: Pedro de Ribadeneira; Philippe Alegambe; Nathanael Southwell; book catalogues; Croatian Jesuits

* Ivana Kresnik, Ph.D., Associate Professor, Faculty of Croatian Studies University of Zagreb. Address: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Croatia. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9815-2816>. E-address: ikresnik@fhs.unizg.hr

** Ivan Šestak, Ph.D., Full Professor, Faculty of Philosophy and Religious Studies University of Zagreb. Address: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Croatia. ORCID iD: orcid.org/0000-0002-2088-9041. E-address: ivan.sestak@ffrz.unizg.hr